

VAN ZOYS TOT SOEST

TIJDSCHRIFT VAN DE
"HISTORISCHE VERENIGING SOEST"

VAN ZOYS TOT SOEST / 29e jaargang nummer 3

Foto omslag: pont nabij veerhuis / Zwarte Willem uit 1956

Historische Vereniging Soest

Opgericht 8 mei 1980.

Bestuur:

Voorzitter	: W.P. de Kam, Emmalaan 3 wim.de.kam@wolmail.nl	(035-5880048)
Secretaris	: Ger Huttinga, Pijperpad 62 g.huttinga@casema.nl	(035-6028201)
Penningmeester	: P. Kuijpers, Nassaulaan 8 pkuijpers@12move.nl	(035-6013060)
Overige leden	: R.H. Kruiswijk, Driehoeksweg 10 kruiswyk@wanadoo.nl	(035-6011084)
	Mevr. H. Roskam, Disselboom 58 hanneke@roskam.nu	(035-6018750)
	F.J.M. Stokhof de Jong, Korte Kerkstraat 1 stokhof-dejong@planet.nl	(035-6090833)
	P. v.d. Weij, P.C. Hooftlaan 34 petervanderweij@tiscali.nl	(035-6015779)
	C.N. Uyland, van Lenneplaan 5c cuyland@xs4all.nl	(035-6013639)
Redactiecommissie	: J.E.J. Hilhorst, W.P. de Kam, W.C.J.M. Peters	
Redactie-adres	: Plasweg 57a, 3768 AL, telefoon: 035 - 6018639 E-Mail: johhilh@wanadoo.nl	
Homepage	: www.oudsoest.nl	
Omslag	: W. Routers	
Grafische verzorging	: Practicum Grafmediagroep BV, Torenstraat 22a, Soest	

Alle rechten voorbehouden. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest.

BIJ DE JAARWISSELING

‘En laat het heden het verleden vol herinneringen omhelzen en de toekomst vol verlangen’ (Uit: De Profeet van Kahil Gibran).

Het verleden omhelzen? Is dat onze opdracht als historische vereniging en stichting Oud Soest?

Mijn reactie is: ja en nee.

Laat ik voorop stellen dat ik constateer dat ook het afgelopen jaar diverse leden en vrijwilligers weer met veel inzet en toewijding zich hebben ingezet voor behoud en toegankelijkheid van aspecten van het verleden. Ik denk hierbij bij voorbeeld aan de vrijwilligers die bij het gemeente-archief werken om genealogische gegevens te digitaliseren of oude foto's en bidprentjes te scannen. Ik denk ook aan de leden van de genealogische werkgroep die elke maand gegevens uitwisselen en elkaar inspireren en helpen bij de aanvulling van bestanden die vervolgens ook voor een breder publiek beschikbaar komen.

Een ander voorbeeld zijn de vrijwilligers die met heel veel geduld en toewijding een oude Utrechtse tentwagen en kroonluchter die de Stichting Oud Soest via een nalatenschap verkreeg, minutieus hebben opgeknapt. Door die activiteiten wordt blijk gegeven van een omhelzing van het verleden en daarbij

wordt niet afgegaan op herinneringen, maar vormen onderzoek en feitelijke gegevens de basis.

Er zit echter ook een ander aspect aan het omhelzen van het verleden vast, waarover ik minder enthousiast ben en die mijns inziens een kritische benadering vereist. En daarbij spelen herinneringen en verhalen een rol.

Uit de meeste levensverhalen die oudere Soesters vertellen - en die bewaard worden in ons archief mondelinge geschiedenis - komt vaak een op herinneringen gebaseerd beeld boven van een geromantiseerd verleden. Ook uit andere verhalen die spontaan verteld worden en waarvan de neerslag soms is te vinden in tijdschriften en kranten komt nogal eens een romantisch beeld van het verleden te voorschijn. Ik merk dit niet op als een verwijt naar de vertellers. Blijkbaar werkt het bij de meeste van ons ouder worden mensen zo - en ik behoor zelf ook tot die categorie - dat nare ervaringen worden vergeeten of worden verdrongen en de leuke ervaringen blijven hangen of sommige nare zaken achteraf toch mooier worden voorgesteld dan ze waren. Dat behoeft

niet erg te zijn en maakt het leven waarschijnlijk zelfs aangener.

Erg - om niet te zeggen ergerlijk - wordt het als de verhalen gepaard gaan met de suggestie dat in het verleden alles beter was en als het verleden wordt verheerlijkt door zich af te zetten tegen het heden en in het bijzonder tegen 'de jeugd van tegenwoordig'. Tegen zo'n omhelzing van het verleden dienen we als historische vereniging nee te zeggen en op z'n minst te zorgen voor een correctie en/of aanvulling van het beeld van het verleden door andere perspectieven te onderzoeken en te tonen.

Bij het uitkijken naar 2009 en de verdere toekomst is mijn verlangen vooral gericht op het uitstralen van een vertrouwen in jongere generaties en de jeugd. Als wij vertrouwen uitstralen naar de jeugd, ook als die soms wat luidruchtig andere paden volgen dan de geijkte, krijgen we dat vroeger of later weer terug in interesse en respect voor de ervaringen in het verleden en de verhalen daarover.

Ik hoop dat u het verlangen met mij deelt en wens u namens het bestuur van de vereniging en de stichting fijne kerstdagen, een goede jaarwisseling en een goed en gezond nieuw jaar toe.

Wim de Kam , voorzitter.

DE GESCHIEDENIS VAN BOERDERIJ GAGELGAT EN ZIJN EIGENAREN EN BEWONERS.

Ton Hartman m.m.v. de Werkgroep Genealogie en Historisch Onderzoek.

Inleiding

Onderlaatst stond boerderij Gagelgat (Birkstraat 107) volop in de belangstelling, na het overlijden van de laatste bewoner en eigenaar werden de boerderij en landerijen verkocht aan de stichting "De Paardenkamp". Deze stichting heeft ambitieuze plannen en wil het geheel weer terugbrengen in de oorspronkelijke toestand van rond 1900. Om dat te kunnen realiseren is enige kennis van de geschiedenis van

de boerderij niet overbodig dus komt er een cultuurhistorisch onderzoek.

Daarop vooruitlopend wat bespiegelingen mijnerzijds zonder de pretentie wetenschappelijk bezig te zijn, wel ziet u mijn betrokkenheid. Tevergeefs zult u zoeken naar een beschrijving van de laatste bewoner, gelukkig heeft Hans Kruiswijk al het een en ander opgetekend in o.a. zijn boek "De Duiven Kennen Het Koren Niet Meer".

Voor oudere gegevens is gebruik

Boerderij "Gagelgat"

gemaakt van de resultaten van de voormalige werkgroep Eemland en onze werkgroep Genealogie en Historisch Onderzoek. Ik ben hen dan ook erkentelijk dat ik van deze gegevens gebruik heb mogen maken. Veel gegevens uit de vorige eeuw zijn mij mondeling overgedragen door mijn oma, vader en ooms, zij hebben grote delen van hun leven in de buurt van boerderij Gagelgat doorgebracht, maar ook Gert Hartman en de eerwaarde heer pastoor Kees Hartman hebben mij welwillend te woord gestaan, zij hebben hun jeugd op boerderij Gagelgat doorgebracht.

Ontginning van het gebied

Om de oudste geschiedenis te achterhalen moeten we weten hoe het gebied ontgonnen is en waar de oudste waterlopen lagen. Nu is er over het gebied van de Birkst vrij weinig bekend, ook de gebroeders Hilhorst hebben in hun boek "Soest, Hees en De Birkst" mijns inziens geen heldere uitwerking kunnen geven.

Wel lijkt het erop dat dit gebied wat later is ontgonnen dan de omringende gebieden. Waarschijnlijk is het "Kortend", dit zijn de landerijen gelegen aan de huidige Ferdinand Huycklaan, een oudere ontginning, aan de achterzijde zal een beekje of sloot gelegen hebben. De gebroeders Hilhorst vonden in oude bronnen de naam "Oelsloot". Thans is deze sloot een hoofdwatgang van het

waterschap. Aan de noord- en zuidzijde is de afbakening ook duidelijk, de huidige Birkstraat en Peter van de Bremerweg zullen als karrenspoor of kade ook wel ouder zijn. Mijn indruk is dat de Birkst ontgonnen is vanuit Amersfoortse richting en dat ter hoogte van de bajonetbocht (dubbele haakse bocht) in de Peter van de Bremerweg gestopt is. Aan de Birkstraat is dit ter hoogte van nr. 115. Hier vandaan loopt er een sloot richting de bajonetbocht in de Peter van de Bremerweg en gaat bij boerderij "De Kolk" onder de weg door richting Eem en heet dan Kromsloot. Nu is de genoemde boerderij De Kolk pas gebouwd in 1945/1946 maar er is wel gekozen voor deze naam omdat die plek als zodanig bekend stond. Op het kadastrale minuutplan uit 1832 is goed te zien dat de Kromsloot zijn naam waard is: hoe meer richting Eem, hoe meer kronkels. Heden ten dage is nog te zien dat het zuidelijke deel meer meandert dan andere sloten in de omgeving, zeker als de sloten geschoond zijn.

Wat ook een belangrijk verschil is is dat de slagen in de 'echte' Birkst doorlopen over de Peter van de Bremerweg heen tot aan de Eem toe. Oorspronkelijk was er meestal over de gehele lengte maar één eigenaar en was de Peter van de Bremerweg maar een onderbreking. Terug naar 'ons' gebied, de percelen noordelijk van de Peter van de Bremer-

weg pasten niet aan de Birktsse percelen en ze hadden in het "Spicket" ook een andere ontsluiting. Het "Spicket" is een weggetje wat dwars aan de Hooiweg lag, het is met de aanleg van de spoorlijn Amersfoort-Amsterdam doorsneden en min of meer verdwenen.

Daarmee is het gebied tussen de 'verlengde' Kromsloot, Birkstraat, de Oelsloot en de Peter van de Bremerweg een apart gebiedje wat soms ook een naam heeft namelijk het "Geijn". Waarom zo'n lang verhaal om een enkele naam? Omdat ook de boerderij Gagelgat weleens met deze naam aangeduid wordt. Onze buurthistoricus Jan Hilhorst (1932-1986), ook wel bekend als de kaasboer van De Staelenhoef, heeft dit opgetekend in zijn verhaal "Hofslot en zijn bewoners".

Daarmee zijn we ook bij de oudste vermelding van de tot de te beschrijven boerderij bijbehorende landerijen gekomen, rond 1525 was de stadssecretaris van Naarden, Pieter Aelmanszoon op zoek naar verloren gewaande Gooise bezittingen. Waarschijnlijk was er toen in Noord-Holland ook al een kredietcrisis. Broeder Lambert (een neef van Pieter) was monnik in het Brigittijner klooster Mariënborg en wees hem 'een zeker land dat aan het klooster Oud-Naarden toebehoord en ligt aan het einde van Soest aan de weg naar Amersfoort genaamd het "Gheyn". Deze ver-

melding is getranscribeerd en verder beschreven door D.Th. Enklaar in 1934 in het boekje "Zestiende Eeuwse wandelingen door Nederland".

Ligging van Gagelgat

Gagelgat is de meest westelijke boerderij van de Birk en/of van 't Geijn, opvallend is het dat je vanuit de voorgevel uitkijkt op de Peter van de Bremerweg. Er wordt wel eens gesuggered dat de oudste uitweg ook naar deze Peter van de Bremerweg liep, dat dit onzin is bewijst de nabijgelegen boerderij Zevenslootakker (Ferdinand Huicklaan 7) die ook over de weilanden uitkijkt, maar nooit een uitweg in die kijkrichting gehad heeft. In zijn eerdergenoemde boek heeft Hans Kruiswijk opgetekend dat de laatste bewoner denkt dat het oudste gedeelte uit 1560 stamt, hopelijk brengt dat cultuurhistorisch onderzoek wat meer feiten aan het licht.

Gagelgat doet het tweede gedeelte van zijn naam wel eer aan, de boerderij ligt zeker een halve meter lager dan het omringende maaiveld. Nu ligt de boerderij ver genoeg van de Eem af om bedreigd te worden door een overstroming en de hoogteligging aan de rand van de 5 meterlijn boven NAP bezorgt de bewoners geen natte voeten.

Uit de bevindingen van de werkgroepen is duidelijk geworden dat het eigendom en gebruik van de boerderij terug

in de tijd te traceren is via de familie Hartman, familie Kok, familie Steenbeek en de familie Mets. Wanneer de familie Mets de boerderij en landerijen verkregen heeft en wanneer ze het zijn gaan bewonen is ook weer een mooie opdracht voor het onderzoek. Dit verhaal begint wel met de oudste bekende voorouders.

De 1ste generatie; Jan Jansz Mets en Maria Dirckx

Zij zijn gehuwd in Hamersveld, de woonplaats van Maria, op 26 juni 1701. Jan was weduwnaar en woonde in Soest. Er zijn wel elf dopen van hun kinderen gevonden en dat geeft een indicatie waar ze woonden. De eerste vijf kinderen zijn in Soest in de RK kerk gedoopt en bij twee van de dopen is vermeld Hooge Birk, zou dat Gagelgat geweest zijn?

Waarschijnlijk zijn zij vanaf de Hooge Birk naar Hoogland vertrokken want hun jongste kinderen zijn in de Rooms-katholieke kerk van Hoogland gedoopt. Dit laatste is weer niet helemaal waar, het tiende kind; Joannes is op 17 februari 1718 in Soest gedoopt.

Waarom is Joannes in Soest gedoopt terwijl de jongste dochter Catharina op 14 januari 1721 weer in Hoogland gedoopt is? Van drie zonen is wat meer bekend, Hendrik en Peter waren getrouwd met twee zussen en zij woonden ook in Soest. De familie Mets van de gelijkna-

mige wijnhandel en delicatessenzaak op Soestdijk stamt rechtstreeks van deze Hendrik af. Peter volgt in de volgende paragraaf. Van Dirk is wat meer bekend maar willen we wel uitweiden over het zwarte schaap in de familie? Gezien het feit dat er zeven generaties tussen de hoofdpersoon en de broer van een voorvader zitten durven we zijn doopceel wel te lichten. Dirk Janse Mets is op het verkeerde pad terechtgekomen, hij wordt vermeld in de 'criminele sententies van het Hof van Utrecht'. Op 18 december 1734 (omtrekt 22 jaar oud) werd hij veroordeeld voor diefstal en banbreuk, waarschijnlijk was hij dus al eerder veroordeeld met verbanning. Het vonnis is ook niet mals: geseling en tuchthuis!

Het tuchthuis heeft zijn leven niet langdurig verbeterd, op 4 april 1744 staat hij wederom voor de rechtbank en is het delict weer diefstal. Het vonnis was nu nog radicaler, er was geen kans meer op herhaling want het vonnis was 'executie mitten coorde' dus ophanging aan de galg, ook moest de geëxecuteerde tentoongesteld worden!

De 2de generatie; Peter Jansz Mets en Elisabeth Jans van Wetten alias de Vries

Peter was gedoopt op 12 september 1702 te Soest en Lijsbetie was afkomstig uit Baarn, misschien kwam haar vader uit

(west) Friesland en werd daarom wel Jan de Vries genoemd. Ze zijn gehuwd in Soest op oudejaarsdag 1737. Dat deze verbintenis enigszins overhaast is afgesloten in 1737 zal wel verband houden met de al gevorderde zwangerschap van Lijsbetie, op 16 maart 1738 werd ze in de Hogh Birk moeder van dochter Maria.

Op de 'nieuwe' legger van landerijen van 1757 komt Peter Mets ook weer voor, hij is dan eigenaar en gebruiker van een erf in het Geijn, dat is 6 morgen en 336 roeden groot (ca. 5,5 ha.). Zou dit erf Gagelgat zijn met een hofstede? Dit echtpaar had voor zover bekend drie dochters en wel Antje (1740-1815), gehuwd met Paulus Coenraad van Dijk (†1788). Merkwaardig genoeg woont Paulus Verdijk in 1786 alleen en op dezelfde inwonerslijst is Antje Mets genoteerd als spinster en arm. Zouden ze gescheiden zijn van tafel en bed? Verder eerdergenoemde Maria waarvan verder niets bekend is en in de volgende paragraaf komen we Lijsje tegen.

De overlijdensdatum van Peter Jansz Mets is nog niet gevonden, hij kon in 1771 en 1776 zijn dochters naar het altaar begeleiden maar op de inwonerslijst van 1786 van Soest is hij niet meer vermeld.

De 3de generatie; Lijsje Metz en Theunis Steenbeek

Lijsje, de tweede dochter van voorgaand ouderpaar was gedoopt op 24 maart 1739, ze trouwde op 23 juli 1776 met Teunis Petersen Steenbeek die maar liefst elf jaar jonger was dan haar, hij was gedoopt op 28 november 1750. Er wordt vanuit gegaan dat Teunis bij zijn schoonouders is gaan inwonen, bij de vaker in dit periodiek besproken inwonerslijst van 4 juli 1786 staat hij vermeld als hoofdbewoner. Deze lijst is opgesteld in een mogelijke looproute van de bode en begint aan de oostelijke kant van de huidige Birkstraat. Er wonen dan 12 boeren in de Birk (nu vinden we nog zes 'echte' boeren) en met drie personeelsleden lijkt Teunis wel een van de grotere boeren. Alleen Tomas Wantenaar heeft een persoon meer in dienst en Gijsbert Hilhorst heeft evenveel 'werkvolk'. Het gezin van Teunis bestaat uit 4 personen; Teunis en zijn vrouw Lijsje, hun dochter Maria en de vierde persoon kan een van de twee andere dochters zijn geweest of zijn schoonmoeder.

Teunis is bekend geworden als een plaatselijke patriot en bracht het tot de representant van het plaatselijk bestuur; de municipaliteit, in de vergadering van het provinciaal bestuur. Als gewone boer zijnde werd hij toen aangeschreven als de 'burger' Steenbeek. De overlijdensdatum van Teunis is niet bekend,

van Lijsje is het 22 december 1820.

De 4de generatie; Maria Teunisse Steenbeek en Cornelis Jansz Kok

Maria is gedoopt op 26 april 1777, 'een kindje van de beddeplank' zouden ze in Hoogland zeggen (geboren rond 9 maanden na de huwelijksdatum van de ouders). Haar man zal ze zeker spelen-derwijs al vroeg ontmoet hebben, hij was wel twee jaar ouder dan zij maar toch haar buurjongen van de overkant, van Vosseveld. Beider ouders zullen niet teveel bezwaar gehad hebben, ze behoorden inmiddels beiden tot dezelfde sociale klasse van geërfde boeren en ze waren geen familie van elkaar, dat laatste was vrij bijzonder bij buurkinderen met hetzelfde geloof. Misschien heeft nog een of andere oude 'meu' (tante) tegen Jan Gerritsz Kok (de vader van Cornelis) wel gezegd; ik wil me er niet mee bemoeien maar bij die van Mets zit nog een criminele oudoom.

Desondanks is Cornelis Jansz Kok (gedoopt 10 maart 1775) toch op 16 oktober 1798 gehuwd met Mietje Steenbeek. Lang is getwijfeld waar dit echtpaar gewoond en gewerkt heeft en tot nu toe was altijd aangenomen dat het op Vosseveld geweest was.

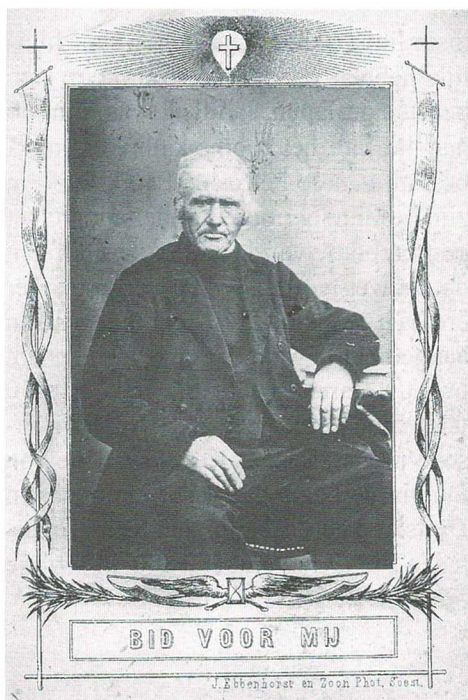
Hoewel de onderbouwing flinterdun is gaan Gérard Derks en ondergetekende er nu vanuit dat zij toch langere tijd op

Gagelgat geboerd hebben. Waarop is dat gebaseerd? Op de soortement huisbelastinglijst uit circa 1820, die weer in loopvolgorde is opgetekend, komen we vanuit Amersfoort na boerderij Hinlopen (bewoond door Peter Gerritse van Hofslot) nummer 14 tegen. Dit huis of deze boerderij is eigendom van Cornelis Kok en wordt ook door hem bewoond. Ook enkele opvolgende nummers zijn eigendom van Cornelis en zullen behoren bij de ouderlijke boerderij van Cornelis Kok maar worden door andere bewoond. Als we de lijst van landerijen uit 1810 raadplegen is de huiskavel van Gagelgat ongeveer 20 ha. groot, de verhouding bouwland en weiland is ongeveer gelijk.

Voor Mietje Kok-Steenbeek zullen het in 1820 droeve kerstdagen geweest zijn, haar man, nog maar 45 jaar oud, was op 20 december overleden en haar moeder op 22 december. Ze is daarna niet bij de pakken gaan neerzitten, haar grondbezit breidde zich gestaag uit. Na haar dood konden haar kinderen onder andere drie boerderijen verdelen, een daarvan was dus Gagelgat. De notariële akte die van die verdeling is opgemaakt benoemt de boerderij met de naam "Gagelgat", dat is voor mij de enige keer dat in een authentieke akte de naam gevonden is.

De 5de generatie; Jan Kok en Grietje van der Hoeven

Hoewel ze formeel pas na 1862 de boer-

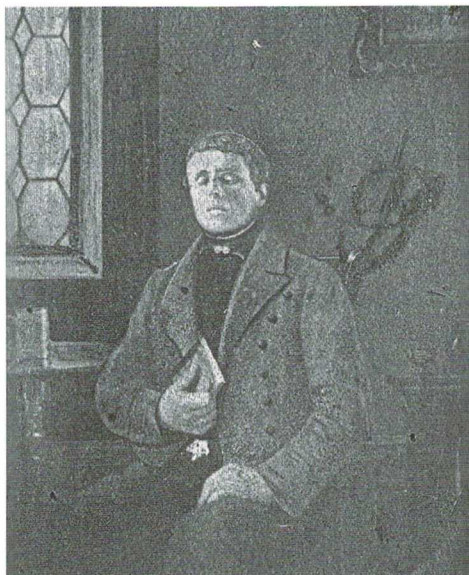
*Foto J. Ebbenhorst & Zn, Jan Kok
(1809-1880).*

derij op naam kregen gaan we ervan uit dat hun trouwdatum ook de startdatum van hun onderneming is. Zij trouwden op 15 november 1835 te Soest. Jan is op 20 mei 1809 geboren en kreeg bij het dopen de naam Johannes, zijn jongere broertje Hannes kreeg natuurlijk ook de doopnaam Johannes en in sommige genealogieën is Jan dus jong overleden. In dit geval dus niet. Grietje is geboren op 2 november 1804, bij de doop kreeg ze de naam Margaretha. Jan en Grietje kregen vier kinderen,

hun oudste dochter Maria (1838-1849) is op tienjarige leeftijd in Amersfoort overleden. Misschien had ze wat onder de leden en was ze ter verpleging opgenomen in een huis aan de Havik in de binnenstad. Apotheker Vermolen deed de aangifte van overlijden. Cornelis (1841-1863) was waarschijnlijk voorbestemd om het boerenbedrijf voort te zetten. Daarvoor werd door vader Jan in 1855 volgens de muurankers de boerderij Gagelgat aanzienlijk vergroot door er dwars een stal aan te bouwen.

Waarom hij voor een 'kruk' aansluiting gekozen heeft en niet voor een verlening is weer een mooi onderwerp voor onderzoek. Het was toen volgens kadastrale kaarten een grote boerderij met schuren, hooibergen enzovoort. Volgens de overlevering zou deze Cornelis met hollende paarden verongelukt zijn, de romantiek om met paarden te werken kan weleens catastrofaal zijn.

Zijn bidprentje met een portretfoto is bewaard gebleven, de foto is gemaakt door oom Jan Ebbenhorst of diens zoon, het is een van de eerste bidprentjes die voorzien is van een foto. Zou de foto postuum gemaakt zijn?

*Foto J. Ebbenhorst & Zn, Cornelis Kok
(1841-1863).*

De jongste zoon Gerrit (1848-1849) is maar een half jaar geworden. Dochter Aaltje Kok komt in de volgende paragraaf aan bod.

Toen de volgende generatie trouwde hebben Jan en Grietje de boerderij verlaten en zijn oostelijk van de boerderij gaan wonen. Ze hadden daar een huis laten bouwen, dit huis komen we later nog tegen. Het kwam voor Jan en Grietje Kok heel goed uit dat op 19 augustus 1875 de inboedel van "Huize Hofslot" geveild werd, zo konden ze in de buurt zes stoelen kopen voor 17 en een halve gulden. Ook kochten ze een bed voor

maar liefst honderd gulden, waarschijnlijk hebben ze daarvoor altijd in een bedstee geslapen. Jan Kok was ruim 40 jaar lid van het rooms-katholiek kerkbestuur van de Petrus en Pauluskerk, in zijn bestuursperiode is onder andere het poortgebouw van het R.K. kerkhof aan de Dalweg vernieuwd en vergroot. Ter ere daarvan is in 1876 een gedenksteen aangebracht waarop ook zijn naam prijkt. Daarnaast was hij meer dan 50 jaar broedermeester der Amersfoortsche processie naar Kevelaar. Hoe zou men in de beginjaren naar die plaats in Duitsland gereisd zijn? Jan Kok is overleden op 19 november 1880 en Grietje op 19 januari 1885.

Aaltje Hartman-Kok (1844-1922)

De 6de generatie; Aaltje Kok

Aaltje was geboren te Soest op 9 april 1844. Haar jeugd zal niet anders geweest zijn als van andere kinderen. Doordat ze het enig overgebleven kind was kon ze het ouderlijke bedrijf overnemen. Door deze omstandigheden was zij een aantrekkelijke bruid, toch is zij niet op erg jonge leeftijd weggekaapt.

Wat daarvan de oorzaak was is niet bekend maar enkele factoren zullen wel meegespeeld hebben. Verschillende potentiële kandidaten waren familie, zeker via moeders moeder Aaltje Hendrikse Stalenhoef vielen verschillende achterneven af (er kon natuurlijk wel pauselijke dispensatie aangevraagd worden). In die tijd werd veel in dezelfde sociale klasse gehuwd, het is zelfs de vraag of een zoon van een pachtboer wel geaccepteerd zou worden, een zoon van een keuterboertje zeker niet. Dat laatste was Pieter Hartman niet dus kon hij Aaltje het hof maken. Hoe was hij van haar 'eenzame bestaan' op de hoogte?

Familie Hartman

Hoewel we op de inwonerslijst van 1786 van Soest al wel een Hartman tegenkomen beschouwen de meerdere keren genoemde werkgroepen de Hartmannen niet als echte Soester familie. Wel zijn ze al redelijk lang in Eemland geworteld. De oudste voorvader waarvan de gegevens redelijk betrouwbaar zijn is Jan

Dircksz Hartman, hij trouwde in Hoogland op 28 december 1734 met Ursula Guldenarm. Ursula was geboren in Beckum in Duitsland en was waarschijnlijk gelijktijdig met haar zuster Elisabeth en haar zwager Nicolaas Winckes (deze is de stamvader van de familie Wijntjes) naar Nederland gekomen, waren het hannekemaaiers of kiepkerels? Of Jan Dircksz of zijn ouders oorspronkelijk ook uit Duitsland komen is niet bekend maar gezien zijn bruidskeuze zou dat best kunnen.

We vervolgen dit verhaal met twee zonen: Dirk en Floris.

Beiden zijn met twee zussen Van den Heuvel gehuwd. Dirk was ook een vurig patriot en heeft met de Bataafse Revolutie zijn stem in Hoogland duidelijk laten horen. Een van zijn zoons was Jan Hartman, deze was de eerste pastoor Hartman in de familie, er zullen er meer volgen. Jan Hartman was de laatste aartspriester van Utrecht, daarmee was hij in de hiërarchie van de toenmalige Hollandse Zending van de rooms-katholieke kerk de baas van Ludovicus Rademaker. Nu hebben we dankzij een andere gastschrijver van dit blad, Jan Menne, pastoor Rademaker leren kennen als een koppig en eigenzinnig man die dankzij zijn kerk Soesterberg op de kaart gezet heeft. Jan Hartman was bij het herstel van de Rooms-katholieke kerk de eerst aangewezene om aarts-

bisschop van Utrecht te worden maar hij miste behoorlijke ontwikkeling en beschaafde omgangsvormen, dit staat te lezen in het boek "In Vrijheid Herboeren". Rademaker zocht vaak de grenzen van de (kerkelijke) wetten op, Hartman moest hem dan weer corrigeren. Het zal op de Soesterbergse heide zeker wel een keer gebotst hebben waarbij er teruggit gebeden is!

Floris Hartman had een zoon Gerrit die ook in Soestesignaleerd is. Hij vond daar zijn bruid en ook in dit geval was de bruidsschat heel aantrekkelijk. Gerrit trouwde met Maria van Veldhuizen, de enige dochter van Peter Klaasz van Veldhuizen en Oetje van den Driftaker. Peter was veehouder en eigenaar van de boerderij Isselveld (nu Peter van de Bremerweg 6).

Gerrit Hartman was goed katholiek als we dat afmeten aan de gaven die voor de nieuwe kerk van Hoogland gedaan zijn. Hij gaf bij de bouw van de Martinuskerk het geld voor een van de luidklokken in 1882. Toen waren zijn kinderen het huis al uit: Piet naar Soest en Grietje naar Hamersveld waar ze gehuwd was met Gart van den Hengel. De Hooglandse boerderij werd toebedeeld aan Grietje en Piet kreeg de Soester bezittingen, zodoende kwam hij dus niet met lege handen in Soest aan.

De 6de generatie; Piet Hartman en Aaltje Kok

Piet (Petrus) Hartman is geboren op 6 november 1852 te Hoogland. Hij trouwt op 16 oktober 1875 te Soest met Aaltje. Reeds na vier jaar (hij was toen pas 27 jaar oud) zit hij al in de gemeenteraad van Soest en over zijn bestuurlijke loopbaan heeft in dit blad al het een en ander gestaan. Doordat de burgemeester op huwelijksreis gaat mag hij twee en een halve maand tijdelijk wethouder zijn, blijkbaar doet hij dat goed genoeg zodat hij in 1888 definitief benoemd wordt.

Na twintig jaar wethouderschap vloog Piet Hartman als wethouder de laan uit. Later is nog wel de Hartmanlaan naar hem vernoemd. Naast zijn wethouderschap had hij nog verschillende andere bestuursfuncties, zo was hij de eerste directeur van de in 1885 opgerichte Soester Onderlinge Brandverzekering, de vereniging bestaat nog steeds (bron het manuscript van Dominee Bos). Verder was hij tot aan zijn dood toe lid der Provinciale Staten van Utrecht. Ook was hij Lid van het R.K. Kerkbestuur te Soest, een van de oprichters en lid van de raad van toezicht van de Coöperatieve Boerenleenbank Soest. Opvallend is dat Piet grossierde in bestuursfuncties, daarentegen hebben zijn zoons en zelfs zijn kleinzons geen één noemenswaardige bestuursfunctie bekleed.

Museum Oud Soest

Zoals nu wel bekend zal zijn, heeft Museum Oud Soest verschillende voorwerpen verkregen uit de erfenis van de laatste bewoner van Gagelgat, daaronder de geschilderde portretten van dit echtpaar. Deze hangen nu te pronken in de 'antichambre'. De portretten zijn geschilderd rond 1911 door Louis de Breet (1870-1940) uit Arnhem. Op internet is een ander werkstuk van hem te vinden en dat is het portret van een

pastoor. Daarmee lijkt de kans groot dat priesterzoon Cees de opdracht aan Louis gegeven heeft. Deze Louis schilderde waarschijnlijk naar een voorbeeldfoto, dat moest ook wel want Piet was al overleden en er zijn foto's die een treffende gelijkenis vertonen. De portretten zijn niet uniek, bij een andere nazaat in Soest hangen identieke portretten.

Ook uit de nalatenschap komt de Utrechtse tentwagen, verschillende vrij-

Foto gemaakt ter gelegenheid van de priesterwijding van Gart in 1913. Staand v.l.n.r. Gradus Hartman (1884-1953), Martje Hartman-van Roomen (1889-1976), Jan Hartman (1877-1958), Giepje Hartman-Kuijer (1885-1950), Piet Hartman (1885-1959), Willem Hartman (1881-1947). Zittend v.l.n.r. Jan van Schadewijk (1880-1939), Mietje van Schadewijk-Hartman (1882-1965), Cees Hartman (1878-1935), Aaltje Hartman-Kok (1844-1922), Gart Hartman (1888-1964) en Mie Hartman-Koelen (1890-1970).

willigers zijn bezig om deze weer te restaureren. Het schijnt heel mooi te worden en er wordt volop gezocht naar wat geldmiddelen om ook de leren huif en bekleding te kunnen vervangen. Zou Piet Hartman weleens met de tentwagen naar de vergaderingen van de gemeenteraad geweest zijn? Pastoor Hartman vertelde mij het volgende verhaal dat hij uit de overlevering gehoord had. Piet ging meestal op zijn rijwiel naar de vergadering. Dat rijwiel stond altijd in de mooie kamer (de heerd) onder een kleed verborgen, Aaltje zorgde dan dat de fiets op tijd buiten stond. Na de vergadering van 1 september 1908 zal het wel anders gegaan zijn: Piet zal de fiets wel mopperend naar binnen gesmeten hebben en toen Aaltje het kleed erover probeerde te draperen viel dat ook nog op de vloer. Het doek was gevallen, niet voor de fiets, maar wel voor Piet als wethouder. Verbitterd is hij op 4 februari 1910 te Soest overleden. Zou hij al bepaald hebben welke zonen welke boerderij mochten overnemen?

Veelal bleef de oudste generatie op of vlakbij de boerderij wonen, hier niet. Aaltje woonde de laatste jaren van haar leven (tussen 1912 en 1922) aan de Steenhoffstraat 44 (het huis aan de westzijde van het Museum Oud Soest) Aaltje is aldaar overleden op 15 september 1922. De boedelscheiding uit 1924 laat zien dat ze niet slecht geboerd hebben:

drie boerderijen en 77 ha landerijen.

De kinderen Hartman

Ouderen onder u hebben deze generatie nog gekend en daarom is het leuk om ze nog eens te memoreren. Omdat er geschreven is vanuit de familie Hartman lijkt de rol van de echtgenotes gering, dit is zeker niet het geval. De getrouwden zonen hebben veel aan hun echtgenotes te danken. Met de beschrijving beginnen we met het oudste kind en deze staat niet op bijgaande foto.

Gerrit (1876-1886), waarschijnlijk overleden na een val uit een boom 'in de kersenbongerd'.

Jan (1877-1958), volgens de overlevering kon hij goed leren en sprak hij vloeiend Frans. In mijn artikel over de gemeenteraad van 1906 heb ik gesuggerend dat de raadsleden ook wel aan huwelijkspolitiek deden, bij dit echtpaar zijn beide families ervan overtuigd dat het een gearrangeerd huwelijk was. Jan had al een tijdje kennis aan Gieppe Kuijer, terwijl zijn zus en broers trouwden en het ouderlijk huis verlieten verhuisde Jan met zijn moeder en broertje Piet naar de Steenhoffstraat. Toen moeder vroeg waarom hij ook niet ging trouwen zei hij: "Ach, hier heb ik toch ook te eten, dat trouwen komt nog wel". Het huwelijk is kinderloos gebleven. Joop Piekema heeft opgetekend wat de reden daarvan geweest kon zijn volgens

buurtgenoot Piet Wijntjes: Tegen bedtijd ging Jan steevast nóg een paar uur achter de bomen wandelen, hij liep naar de Eem, ging daar zitten staren in het water... Na lange tijd, als Giepje sliep, ging Jan weer terug naar de hoeve. Dan ging Jan óók slapen... in de hooiberg...! Jan en Giepje trouwden op 28 mei 1913 en gingen boeren aan de 'Zwarteweg' (nu Peter van de Breemerweg) op de boerderij "Isselveld" van zijn grootmoeder. Daar boerde hij met de Franse slag en leefde als God in Frankrijk, oomzegger pastoor Cees van Schadewijk zei het mooi: "Gods water loopt over Gods akkers, Jan dacht dat moet je niet verstoren".

Cees (1878-1935), ook deze stelde zijn leven in dienst van God, hij werd priester. Als veelbelovend student op het seminarie raadde de professor hem in 1902 aan om in Rome verder te studeren, maar daar was wel geld voor nodig. Vader Piet vond dat het Bisdom Utrecht dat dan maar moest betalen. Maar de aartsbisschop van Utrecht; Henricus van de Wetering, ook een Hooglander van geboorte was ook zuinig op de centen. Dus is Cees maar aan de zielzorg begonnen als kapelaan. Toch verliep zijn carrière voorspoedig, in 1907 werd hij directeur van het seminarie Rijsenburg (opleidingsinstituut voor priesters) en vanaf 1920 pastoor en Deken van de H. Franciscus Xaverius kerk op 't Zand

te Amersfoort. Hij was waarschijnlijk wel de gewichtigste man van de familie, soms wordt wel beweerd dat hij kans had om aartsbisschop te worden, zijn gezondheid werkte echter tegen. Dat hij in hogere katholieke kringen verkeerde blijkt wel uit het verslag van zijn uitvaart. Fysiek was hij inderdaad een groot zwaargewicht; bij een lengte van 2 meter en 4 centimeter woog hij wel 140 kilo.

Willem komt later aan bod.

Mietje (1882-1965) trouwde op 6 februari 1912 met de aannemer Jan van Schadewijk (1880-1939). Op de foto ziet u dat ze al geen klederdracht kap meer draagt, haar dochter vertelde dat Mietje de kap verafschuwde. Waarschijnlijk mede dankzij de landerijen verkregen uit bovengenoemde boedel hadden ze naast het bouwbedrijf ook nog een veehouderij. Zijn betrokkenheid bij de familie Hartman ging verder, hij mocht de boerderij op Birkstraat 109 bouwen, mogelijk heeft hij ook de verbouwingen bij de andere zwagers gedaan. Door het vroegtijdig overlijden van haar man zal het bedrijf haar wel zorgen gegeven hebben.

Gradus (1884-1953). Voor Gradus werd een nieuwe boerderij gebouwd, het huis waar Jan en Grietje Kok hun oude dag doorgebracht hadden werd

uitgebouwd tot boerderij, nu Birkstraat 109. Ook de landerijen werden verdeeld en het meest opvallende in deze verdeling is het consequente splitsen van elk afzonderlijke kavel, de oostelijk gelegen percelen waren voor Gradus, de westelijke voor Willem, dat daarmee sommige percelen erg kleinschalig werden was blijkbaar geen probleem. Zo werd een kamp bouwland van 70 are groot nog opgedeeld. Ook moest wederzijds vaak recht van overpad gegeven worden. Gradus trouwde op 23 oktober 1912 met een boerendeern van de Groote Melm; Martje van Roomen. Gradus en Martje kregen 7 kinderen, bij de laatste zoon waren er complicaties bij de geboorte, Martje kreeg de laatste Sacramenten maar is er wonderwel weer bovenop gekomen, zoontje Willem overleed wel. Wanneer Gradus last kreeg van de ziekte epilepsie is niet bekend, wel dat hij het in ernstige mate had. Of hij ten gevolgen van deze ziekte of als bijwerking van de medicijnen of door een andere oorzaak; Gradus kreeg psychische klachten en werd weggebracht naar het krankzinnigengesticht "Voorburg" te Vught.

Na een verpleging van ruim een jaar kon hij weer terugkeren. Desondanks de ziekten en de crisisjaren wist Gradus toch zijn bedrijf te vergroten door aankoop van een aantal hectare weiland. Bij een toeval is hij uit de hooiberg gevallen en in het hospitaal terechtgekomen, ook

daar is hij zelfs uit het ziekenhuisbed gevallen en aldaar in Utrecht overleden. Op deze 'Gagelgatpercelen' wordt nog steeds volop geboerd, eerst door zoon Peter en thans door een kleinzoon van Gradus. De boerderij draagt nu de naam "De Hooge Birckt".

Piet (1885-1959) had wat beperkte capaciteiten en is na het overlijden van zijn moeder gaan inwonen bij zijn zus Mietje.

Gart (1888-1964) werd gedoopt met de namen Antonius Gerardus maar door de familie aangesproken met Gart of door de oomzeggers met 'Heerom Gart'. Op gedachtenisprentjes werden de doopnamen afgedrukt. Gart werd ook priester en mocht als bouwpastoor een kerk bouwen in Enschede. Daarvoor moest hij net als Rademaker in Soesterberg had gedaan zelf op de geldmiddelen uitgaan. Aartsbisschop Van de Wetering kende zijn karakter al wel een beetje en vond het beter als hij uit de buurt was vandaar Enschede. Ook in de Petrus en Pauluskerk heeft hij vanaf de preekstoel een gloedvol betoog gehouden, en alras begon hij met het bouwen van een vrij grote kerk. Gart wilde er ook een grootse toren bij maar de kerk moest wel door Van de Wetering ingewijd worden en deze was bescheiden en zuinig. Gart loste het slim op door eerst de kerk te laten inwijden en dan pas met

de bouw van de toren te beginnen. Gart was een pastoor met humor, zij het dat deze humor vaak cynisch of sarcastisch was, zo woonde hij tijdens de bouw van de pastorie boven een joodse slager, zijn begroeting was dan ook in de trant van: *"Zijn de speklapjes in de aanbieding?"* Binnen en buiten de familie heeft hij wel eens mensen gekwetst met zijn humor. Binnen de kerkgemeenschap had hij de bijnaam 'de Hun'. Overigens is deze kerk - de Mariakerk - bij de vuurwerkramp in 2000 ernstig beschadigd.

In het Museum Oud Soest

Verschillende meubelstukken die sinds deze zomer in het Museum Oud Soest staan hebben toebehoord aan de hierboven beschreven heeroom pastoor Cees Hartman. Hoe oud zijn deze meubels dan? Waarschijnlijk heeft hij als directeur van het seminarie in Driebergen-Rijssenburg wel in een gemeubileerde bedrijfswoning gewoond. Dus toen hij in 1920 in Amersfoort begon moest hij voor zijn uitzet zorgen. Als pastoor moet je de gasten op gepaste wijze ontvangen en een zekere indruk achterlaten, dus zal hij geen 2de hands spullen aangeschaft hebben.

Na zijn overlijden heeft notaris G.P.A.L. te Leuken te Amersfoort de erfenis afgehandeld en zijn er kladaantekeningen bewaard gebleven om dit verhaal op te leuken. Uit de taxatie krijg ik niet

de indruk dat de meubelstukken als erg exclusief gezien werden door de taxateur, wel de hoeveelheid meubelstukken, de pastorie moet vrij groot geweest zijn. In de huiskamer is het radiotoestel met tafel het meeste waard, 25 gulden. In de spreekkamer staan 2 tafels, 2 fauteuils en 4 stoelen, samen 24 gulden waard.

In de 'kleine zaal' hangt een lichtkroon voor 25 gulden, waarschijnlijk hebben de vrijwilligers van het Museum deze uit elkaar gehaald zodat deze nu weer blinkt. Cees was een belezen persoon, in de 'grootte zaal' vinden we in de boekenkast voor 200 gulden boeken, gewoon-tegetrouw zullen deze boeken naar het bisdom gegaan zijn. Op de foto die nu in het museum hangt poseert Cees voor de boekenkast, vermoedelijk is dat bewust gedaan om een zekere geleerdheid te benadrukken. De grootste post betreft de wijnen in de kelder, er staat voor 420 gulden, maar dit zal ook een stukje bedrijfsvoorraad zijn, want met een mis zonder wijn is er toch iets mis.

Cees had schildklier problemen; zijn zwaarlijvigheid zal ook daardoor veroorzaakt zijn. Bij hete zomerdagen had hij gauw last van de warmte, hij ging dan niet onder een boom zitten maar in de kelder, niet alleen thuis, ook bij zijn collega's dook hij de kelder in. Hij zal tegelijkertijd de miswijn wel geïnspecteerd hebben.

De 7de generatie; Willem Hartman en Mie Koelen

Willem (1881-1947) heeft de wijze lessen van verschillende voorvaderen opgevolgd, ook hij huwde een niet onbemiddelde bruid. Mie Koelen was geboren en getogen op de boerderij Grimmestein van 'over de Eem'. Ze had maar een zus en een aantrekkelijke suikertante; Stijn-tje Ebbenhorst-Schimmel. Deze bezat de hofstede "De Zwaan" (Kerkpad NZ) en vermaakte deze aan de zussen Koelen. Mie was een sterke, soms wel wat dominante vrouw, bij een gezin van 13 kinderen is dat wel nodig. Als er wel eens heibel was pakte Willem de fiets en ging dan een rondje in de Korte Dui-nen fietsen, de buurjongens (de zoons van Gradus) wisten dan hoe laat het was, later deden ze hetzelfde. Tussen de broers Willem en Gradus was er een zekere rivaliteit.

Van de dertien kinderen zijn er nu nog vijf in leven, daarom is met de beschrijving enige terughoudendheid betracht. Enkele gezinsleden zijn niet genoemd, ze stelden hun privacy op prijs en natuurlijk wordt dat gerespecteerd.

Alie (1914-1997) huwde met de boe-renzoon Jan Voskuilen (1916-1970) uit Hoogland. Ze hadden een zuivelhandel aan de Van Lenneplaan.

Agnes (1915-1992) woonde met moe-

der en broer Piet ook aan de Van Lenneplaan.

Piet (1916-1991) liep niet gemakkelijk, zijn voeten stonden naar binnen toe, om verwarring met zijn gelijknamige neef te voorkomen werd hij 'kromme Piet' genoemd.

Jan (1917-1980) werd de boer op de bovengenoemde De Zwaan. Omdat deze in het buurtschap de 'teut' stond en zijn neef ook hetzelfde heette werd hij vaak Jan Teut genoemd.

Kees (1918) heeft onderlaatst zijn 90ste verjaardag gevierd. Is nu emeritus pas-toor en woont in Harmelen. Pas is hij in ons museum geweest en heeft de meubels uit zijn jeugd bewonderd.

Wim (1920-2007) begon een zuivel-handel aan de Birkstraat hoek Henriette Blaekweg, kreeg op latere leeftijd een afasie, hij fietste graag maar kon dus toen moeilijk contact maken.

Ans (1922-1965) huwde en vertrok naar Zwitserland.

Wim (1929-2008) kreeg dezelfde voor-naam als zijn oudere broer, werd daar-om ook wel soms 'broer' genoemd. De reden daarvoor kon hij altijd mooi ver-tellen, zijn moeders zuster; Jans Koelen was getrouwd met Willem van de Hoven

en zij boerden op Grimmestein. Het zag er lang naar uit dat dit huwelijk kinderloos zou blijven, en aangezien er bij zijn ouders wel regelmatig het wiegje gevuld werd zou er een jongentje te zijner tijd naar Baarn vertrekken om daar later boer te kunnen worden. Nu raakte Jans toch nog wonderwel in verwachting en bracht een gezonde zoon ter wereld en kon deze Wim in Soest blijven.

Gert, (1932) voor hem werd een boerderij aan de Peter van de Bremerweg gebouwd. Voor Gert had de fietsbrug over de Eem 50 jaar eerder gebouwd mogen worden, dan had hij in zijn verkeringsstijd sneller bij Sjaan Hilhorst van de boerderij Krachtwijk te Hoogland geweest. ze wonen nu nog steeds aan de Peter van de Bremerweg.

Bep, (1935-1996) ging na haar huwelijk buiten Soest wonen.

De 8ste generatie; Wim Hartman (1929-2008).

Uit de recente krantenberichten komt het beeld naar voren dat de bedrijfsvoering op boerderij Gagelgat allang stil is blijven staan, sommige mensen denken zelfs dat met een beetje afstoffen het einddoel, terug naar het begin van de 20ste eeuw, al bereikt is. Toch heeft dit bedrijf ook de landbouwkundige ontwikkelingen meegemaakt die zich in de jaren zeventiger en tachtig voorde-

den. Zeker in de zestiger jaren was de vooruitgang parallel met vergelijkbare bedrijven in het Eemland.

Zo is de knecht verdwenen, werd er machinaal gemolken, kregen de koeien water uit zelfdrinkbakjes, werd de grup vervangen door een drijfmestsysteem, werd het gras niet meer als hooi binnengehaald maar ingekuild. Bij dit laatste vond er toen nog een ernstig ongeluk plaats met gelukkig een goede afloop.

Bij het aanrijden van het gewonnen gras sloeg de trekker door onervarenheid van de chauffeur achterover. Omdat een veiligheidsbeugel ontbrak kwam deze gelegenheidswerker van het loonbedrijf klem te zitten onder de trekker, met verschillende vereende krachten kon hij bevrijd worden en na een tijdje ziekenhuis was hij weer de 'oude'. Ook de rogge verdween uit het bouwplan en werd vervangen door snijmaïs, de melkkoeltank moest aangeschaft worden en het melkquotum werd geaccepteerd. Ook de paardentractie verdween, wel mochten de paarden blijven en deze hadden hun weiland langs de oprijlaan, ze hadden hun 'eigen paardenkamp'. Tot slot werkte alleen de 'tand des tijds' nog.

Bij legaat heeft Wim zijn boerderij en bijbehorend land vermaakt aan het Koningin Wilhelmina Fonds en de Nederlandse Hartstichting. Deze heb-

ben dit weer verkocht aan stichting “De Paardenkamp”.

Tot slot

Hier en daar heeft u gelezen; de laatste bewoner, we kunnen niet op bepaalde zaken vooruit lopen dus u dient wel te lezen; de laatste bewoner **tot nu toe** (november 2008). Bij sommige gegevens heb ik de bron vermeld, andere gegevens komen uit literatuur. Wilt u weten waar bepaalde gegevens vandaan komen dan kunt u een keer op de tweede donderdagavond van de maand in het Museum Oud Soest komen, daar komt dan de werkgroep Genealogie en Historisch Onderzoek bijeen.

Verskillende mensen zijn behulpzaam geweest bij het schrijven van dit artikel, mijn dank aan allen. Pastoor Kees Hartman adviseerde mij om “*de mortuus nil nisi bene*” oftewel “*over de doden niets dan goed*”. Met deze intentie heb ik dan ook geschreven maar legt u niet elk woord op een goudschaaltje.

Tenslotte voor de inwoners van Soest en de sympathisanten van “De Paardenkamp” hoop ik van harte dat dit mooie stukje Soest bewaard blijft!

We sluiten af met het gedicht dat de welbekende Jan Visser speciaal geschreven heeft voor deze boerderij en gepubliceerd is in Soest Monumentaal:

Tableau van muizenissen

Vogels en bomen wonen niet

De wolken wonen niet

Goden wonen niet en

Wie bewoont mijn eenzaamheid

DE ENE VELDWACHTER IS DE ANDERE NIET...

Deel 1

Joop Piekema

Drankgebruik is van alle eeuwen, en dat er 150 jaar geleden in Soest een stevig borreltje werd gedronken zal niemand verbazen. Het handhaven van de openbare orde, zeker bij het uitgaan van de kroegen, lag in handen van de gemeente- en rijksveldwachters. Wat tact kan dan goed van pas komen, maar dat lijkt niet de sterkste eigenschap van rijksveldwachter 3e klasse Hans Jacob Keller.

Hans Jacob Keller wordt, exact 200 jaar geleden, op 20 november 1808 in Siblingen, kanton Schaffhausen, Zwitserland, geboren. Hij treedt in 1827 in militaire dienst bij het Züricher regiment van Ziegler nr 30. Het is één van de Zwitserse regimenten dat, op contractbasis, ook dienst doet in Nederland, en Keller gaat mee. In 1829, als Nederland de overstap maakt naar een volledig nationaal leger, wordt Keller overgeplaatst naar het Regiment Rijdende Artillerie, de latere Gele Rijders. Op 7 november 1845 komen we hem tegen in de gemeente Maarsseveen, waar hij in het huwelijk treedt met Pauline Deckers, geboren te Oisterwijk op 6 juli 1812.

Uit het huwelijk worden, voor zover na te gaan, geen kinderen geboren.

In 1854 duikt Keller op in de Soester archieven. De Procureur-Generaal bij het Provinciaal Gerechtshof in Utrecht gelast “geregtsdienaar Hans Jacob Keller zich met den 1e Julij aanstaanden in de gemeente Soest (...) te vestigen en zich te stellen ter beschikking van den heer Burgemeester dier gemeente”. Op 19 november 1855 besluiten B&W dat gerechtsdienaar* H.J. Keller met zijn gezin de nieuwgebouwde veldwachterswoning annex brandspuithuis nr 2 aan het Langeind huis nr 80 A tot nader order mag gaan bewonen. (Spuut nr 1 bevond zich in de Kerkebuurt, JJP). Hij moet daarbij toezicht houden op “de aldaar te plaatsen brandspuit en dezelve toebehooren”, en zorgen dat de sleutel van het brandspuithuis voor bevoegden meteen voor het grijpen ligt. Wél dient Keller alvast in zijn oren te knopen dat B&W kunnen vorderen dat het gezin, na aanzegging, de woning binnen 8 dagen moet hebben verlaten en wel met medeneming van het huisraad. De woning en brandspuithuis waren

gesitueerd ter plekke van de tegenwoordige “punt van Mets” aan de Van Weedestraat, waar de Korte Brinkweg ontspringt. Van 1876 tot 1893 was daar ook het gemeentehuis gevestigd.

In de zomer van 1858 gaat het mis. Een aantal ernstige incidenten breng Keller's positie aan het wankelen. Incidenten die wellicht mede het gevolg zijn van een ernstige ziekte, die hij, gezien de stukken, al langer onder de leden moet hebben gehad.

DE BETROKKENEN.....

..... tijdens het incident in de herberg van Pieter Ebbenhorst op 10 juli 1858.

Ebbenhorst, Pieter, geboren 23-07-1811 te Soest, timmerman en tapper, wonend Langeind huis nr 47. Gehuwd met van Maaren, Johanna, geboren 21-10-1820 te Soest. Het gezin telt vier kinderen, waarvan twee uit het eerder huwelijk van de vrouw. Ebbenhorst's herberg stond op de plek waar de latere villa Beversstein, Korte Brinkweg 3, werd gebouwd, die op zijn beurt plaats moest maken voor het in 1960 gebouwde appartementencomplex Beversstein.

Van Berkenstijn, Dominicus, geboren 27-09-1799 te Breukelen, weduwnaar, zonder beroep, wonend Langeind huis

nr 44 A, nieuw gebouwd 1856. Woont slechts enkele jaren in Soest. Van Berkenstijn heeft zo goed als zeker opdracht gegeven tot de bouw van villa “Zeldenrust”, waar hij ten tijde van het incident woonde. De villa, met als later adres Burg. Grothestraat 2, moest in 1997 wijken voor de bouw van de HEMA en Albert Heijn.

..... tijdens het incident in de herberg van Wouterus Staal, juni/juli 1858.

Staal, Wouterus, geboren 06-05-1811 te Soest, tapper en huisschilder, wonend Langeind huis nr 93 B. Gehuwd met Kok, Maria, geboren 07-06-1811 te Soest. Het gezin telt drie kinderen. Het pand heeft gestaan aan de tegenwoordige Van Weedestraat, ter plekke van het in 1993 gebouwde winkelblok links van de Soester Courant.

Lafebre, Silvester Isaack, geboren 18-12-1840 te Soest, ongehuwd, schilder, wonend Langeind huis nr 96.

De militaire keuring voor de lichter 1859 beschrijft hem als: “aangezigt lang; voorhoofd hoog; oogen blaauw; neus smal; mond gewoon; kin spits; haar en wenkbrauwen blond: merkbare teekenen lidteekenen voorhoofd”. Zijn lengte is 1 el, 6 palmen, 5 strepen, 4 duimen.

(* Stukken terzake Keller's benoeming als rijksveldwachter in Soest heb ik tot op heden in ons archief niet mogen aantreffen, JJP).

Inwonend bij ouders: vader: Lafebre, Willem Jacobus, geboren 1799 te Jutphaas, schilder.

de Ruig, Elis, geboren 23-02-1830 te Soest, ongehuwd, schilder, wonend Veenhuizerweg huis nr 25 - de tegenwoordige Koninginnelaan. Inwonend bij moeder: Suijk, Wilhelmina, geboren 1795 te Soest, vv de Ruig, Th.

..... overig

Meeuwis, Bastiaan, geboren 19-06-1815 te Stellendam ZH, veldwachter der gemeente, wonende Kerkenbuurt, huis nr 3 "Gemeente-Huis".

Gehuwd met Vastenburger, Willempje, geboren 12-06-1819 te Nijkerk. Het gezin telt vier kinderen. Meeuwis is gemeenteveldwachter in Soest van 1 juni 1854 tot 8 maart 1858 en hij combineert

Het landhuisje "Zeldenrust", Burg. Grothestraat 2, foto van 8 februari 1997, kort voor de sloop. Ernaast zien we de winkel van Bob's bloemen op hnr 4 die tegelijkertijd tegen de vlakte zou gaan. Er verscheen hier een winkelblok met vestigingen van de HEMA en Albert Heijn, waarin ook de bloemenzaak een plaatsje vond. De drankenzaak van v.d.Linden op hnr 6, op de foto deels zichtbaar, zou een aantal jaren later door nieuwbouw worden vervangen.

deze functie met die van rijksveldwachter van 13 juni 1856 tot evenzo 8 maart 1858. Burgemeester Gallenkamp Pels kenschetst hem als "een ijverig en intelligent ambtenaar" waarbij "zijn gedrag steeds onberispelijk is geweest".

Meeuwis vertrekt met zijn gezin op 10 maart 1858 naar Nijkerk, om daar als rijksveldwachter 3e klasse in functie te treden.

DE STUKKEN UIT HET ARCHIEF VAN DE GEMEENTE SOEST

Ingekomen stuk 1858 agenda nr 250

Arrondissementsrechtbank van Amersfoort. Parket van den Officier van Justitie. No 592.

Aan den heer Burgemeester te Soest

Amersfoort, den 23 Juli 1858

Volgens bij mij ingekomen geruchten zouden er onlangs ten huize van zekeren Ebbenhorst te Soest onaangenameheden zijn voorgevallen waarin de rijksveldwachter Keller gemoeid was wiens jas bij die gelegenheid gescheurd zoude zijn, terwijl hij later om aan de zaak geen gevolg te doen geven de som van f 25,- zoude hebben geeischt of aangenomen.

Ik verzoek UEA: deswege onderzoek te doen om mij te berigten wat dienaan-

gaande bekend is.

De officier van justitie te Amersfoort
w.g. onleesbaar

Verzonden stuk 1858 agenda nr 305

Onderwerp: Politie

Aan den Heer Officier van Justitie bij
de Arrondissementsrechtbank te Amersfoort

Soest, den 26 Julij 1858

Op UEA missieve van gister nr 592 geef ik mij de eer het volgende te berigten: op zaterdag den 10 dezer, des avonds 10 minuten voor half elf ure, kwam de rijksveldwachter, H.J. Keller bij mij, en deed mij, in vrij opgewonden stemming, een verward verhaal van onaangenameheden die hij zoo even had gehad met zekeren Dominicus van Berkenstijn dien hij, in de herberg van Pieter Ebbenhorst alhier, in beschonken toestand had aangetroffen en, dewijl het om 10 ure was, dien herberg had doen ontruimen, bij welke gelegenheid hij voor de deur woordentwist tusschen hen was voorgevallen, ten gevolge waarvan hij bedreigd had van Berkenstijn in arrest te nemen, zoo deze niet wilde stilzwijgen; dat P. Ebbenhorst, die eerst hem comparant had ondersteund in zijne overreding om van Berkenstijn goedschiks de herberg te doen verlaten hem comparant alstoen in den jas had gegre-

pen met het voornemen hem in huis te trekken en daarbij voorpand daarvan gescheurd had, zooals hij mij Burgemeester dan ook liet zien, zijnde die scheur ongeveer 2 handen breed lang. Den volgenden dag (zondag) ongeveer 1 uur na den middag, vervoegde zich bij mij Pieter Ebbenhorst, herbergier en timmermansbaas voornoemd, mij bekend als iemand van onbesproken gedrag en van een bezadigd karakter, die zich ernstig beklaagde over de onbesuisde drift, waaraan hij en andere herbergiers, ten aanzien van Keller, bij het ontruimen hunner herbergen of tapperijen, dikwijls nog geene minuut over den bepaalden tijd van 10 ure bloot stonden; dat zoals die politieagent daarbij doorgaans te werk gaat, zulks veeleer woordenwisseling, twist en opschudding veroorzaakt, dan voorkomt;

Dat hij niet kan of wil ontkennen dat van Berkenstijn meer dan nodig was gedronken had, dat hij evenwel stil en rustig, alleen met hem comparant in de gelagkamer zat te praten; dat Keller binnenkomende hem op onheuschen en aanmatigenden toon gelastede, onmiddellijk de herberg te verlaten en naar huis te gaan; dat van Berkenstijn daarop aanmerkte dat hem zoiets nog nooit of nergens van eenige Politie was voorgekomen; hetwelk al verder woordenwisseling ten gevolge had; dat hij comparant, in plaats van die aante

(onleesbaar, JJP) beide trachtete te overreden om te zwijgen en bovendien van Berkenstijn (in tekst doorgehaald: "overreeden...", JJP) om heen te gaan, hetgeen deze (die slechts weinig schreden van hem af woont en als nabuur bij hem en zijn gezin wat komt praten) dat ook onmiddellijk deed; dat echter de woordenwisseling tusschen Keller en van Berkenstijn, voor de deur, opnieuw werdt voortgezet, en al meer en meer toenemende, hij comparant zag dat beiden op het punt stonden elkander aantevallen, waarbij Keller dreigde met in arrest te nemen, enz; dat hij comparant volstrekt niet met eenig opzet om hem te beleedigen of te dwarsboomen, maar met het goede doel hem tot bedaren te brengen, Keller bij het pand van zijn jas aan heeft gevat; dat deze door zich los te rukken, meer nog dan hij comparant, oorzaak is geweest dat die jas is gescheurd; overigens dat men het zijner tusschenkomst moet dank wijten dat beiden niet handgemeen zijn geworden.

Na deze verklaring, die ik burgemeester, uit de omstandigheden, voor te goeder trouw en naar waarheid houde, ontbood ik dienzelfden zondag namiddag Keller nog bij mij, hield hem het ondoelmatige onvoorzichtige en ongepaste van zijne handelwijze voor, en gaf hem, als mijn gevoelen te kennen: dat hij het ongelijk meer aan zijne dan aan de andere

zijde scheen te zijn; in allen gevalle dat het mij, na de verkregen inlichtingen, voorkwam dat hier geene genoegzame termen voorhanden waren om, zooals ik eerst voornemens was, aan zijne klagte gevolg te geven en dat, zooals hij van eene andere meening was, het hem vrijstond zelf Procesverbaal daarvan op te maken. Wel bleef Keller erbij dat door hem geene aanleiding tot twist was gegeven, doch insteerde hij evenwel niet op het indienen zijner klagte.

Twee dagen daarna vroeg hij mij te midden mijner menigvuldige bezigheden, als terloops, of hij voor de scheur in zijn jas, schadevergoeding mogt aannemen? Op deze oogenschijnlijk argeloos en te goeder trouw gedane vraag, aarzelde ik

geen oogenblik te antwoorden dat mij dit allezints billijk voorkwam; Niets meer of minder is er, te dier zake, tusschen hem en mij voorgevallen en vernam ik ook niets meer daarvan tot dat hij mij op gister al weder als terloops mededeelde, dat men die schadevergoeding van hem terug vorderde; op mijnen vraag hoeveel die dan wel bedragen had, vernam ik, tot mijne groote verwondering, dat hij f 10,-- geeischt doch dat men hem f 25,-- gegeven en hij die aangenomen had, waarover ik hem ernstig onderhouden en gezegd heb dat hij misbruik van mijne goede trouw heeft gemaakt, wijl ik, zoo hij mij daarover had geraadpleegd, die schade met f 3,-- reeds ruim vergoed zoude hebben geacht, en f 25,- meer is dan de waarde

Naar vermoeden de herberg van Pieter Ebbenhorst, Langeind huis nr 47, foto ca 1880, vervaardigd door dorpsfotograaf Jan Ebbenhorst, een jongere broer van Pieter.

van het geheele oude kleedingstuk; op een en ander kon hij mij niets ter verontschuldiging antwoorden dan dat hij niet meer dan f 10,- had gevraagd en dat het ook even goed een nieuwe jas had kunnen zijn. Ik heb hier niets meer bij te voegen, dan ter waardering rond de persoon in kwestie, dat D. van Berkensteijn bij mij wel bekend staat als iemand die zich dikwerf aan misbruik van sterken drank overgeeft, doch mij ook niets meer te zijnen laste bekend is, terwijl ik P. Ebbenhorst niet anders kon dan als een welgesteld en algemeen geacht ingezeten.

De burgemeester van Soest,
Pieter Gallenkamp Pels

Verzonden stuk 1858 agenda nr 307

Onderwerp: politie

Aan den heer Officier van Justitie bij de Arrondissementsrechtbank te Amersfoort

Soest, den 26 Julij 1858

Ik ontmoette op heden, op den weg, zekeren Wouter Staal, tapper alhier, die mij al wederom veele bezwaren mededeelde over de onberaden en doldriftige wijze waarop, bij hem en anderen, artikel 23 der Algemeene Politieverordening, door den Rijksveldwachter H.J. Keller wordt toegepast; onder anderen:

dat op eenen Zaterdag, nu ongeveer 4 à 5 weken geleden, toen het nog geen of nauwelijks 10 ure was, Keller bij hem in kwam en zekeren schildersknecht, Silvester Lafebre alhier, die hem naar zijne aanstelling vroeg, en dus vermoedelijk wel eenige oogenblikken zal hebben vertraagd, op eene brutale wijze aangevat, en met slagen en stompen de deur uitgezet heeft, waarbij onder anderen getuige is geweest Elis de Ruijg, schildersknecht alhier.

Ik heb Wouter Staal voorgesteld met mij mede te gaan en een Procesverbaal van klagte optemaken, waartoe hij echter niet geneigd scheen om reden: 1e wijl het al zoo lang was geleden, 2e waar hij bang was voor plagerijen van genoemde veldwachter en 3e wijl Silvester Lafebre hem had gezegd liever aan die zaak geen gewag te zien geven.

Ik heb, in verband met mijn berigt van den 24 dezer no 305, echter gemeend UEA van dit nieuw bezwaar niet onkundig te moeten laten.

De Burgemeester van Soest,
Pieter Gallenkamp Pels

Ingekomen stuk 1858 agenda nr 357

Provinciaal Gerechtshof in Utrecht
Parket van den Procureur Generaal
No 847 RP

Aan den heer Burgemeester der Ge-

meente Soest

Utrecht, den 30 October 1858

De Rijksveldwachter H.J. Keller is dezer dagen belast geweest met het transport van een gevangene naar hier en onderweg op straat door een Commissaris van Politie en later door den Officier van Justitie alhier aangezien als in een toestand van volslagen dronkenschap te verkeerren, waarvan dadelijk aan mij rapport is gedaan.

Uiterlijk had het daarvan alle schijn, en kon hij geen oogenblik stil en naauwelijks op zijne beenen staan.

Ik heb mij echter persoonlijk spoedig overtuigd dat hij volstrekt niet beschonken was en meen dan ook van vroeger genoegzaam te weten dat hij zich daaraan niet schuldig maakt; doch het is niet te ontkennen dat ieder ander zich daarin zou vergissen en dat zijne houding daartoe alle aanleiding geeft.

Ik meen te weten dat hij menigmalen, zoo niet altijd, in zulk eenen toestand verkeert, die hem, waaraan dezelve dan ook moge zijn toe te schrijven, ten eenenmale ongeschikt maakt voor de dienst, inzonderheid het vervoer van gevangenen.

Het komt mij voor dat die zenuwachtige trekkingen en bewegingen wel aan eenen phij sieken en ziekelijken toestand zullen moeten worden toegeschreven en ik verzoek UEA zulks door eenen geneeskundigen te uwent, liefst iemand

die den betrokken persoon kent, te willen doen onderzoeken en mij daarvan te berigten, ten einde, indien daarvan werkelijk mogt blijken, daarop een verzoek tot ontslag en pensioenering van denzelfven te doen volgen en te gronden, hetgeen ook om andere redenen en ten gevolge van herhaalde bij mij ingekomen klagten, wenschelijk schijnt.

De Procureur Generaal fungerend Directeur van Rijks Politie in de Provincie Utrecht

B.C.J. Visscher

Verzonden stuk 1858 agenda nr 420

Onderwerp: Rijks Politie

1 bijl.

Aan den heer Procureur Generaal bij het Provinciaal Gerechtshof te Utrecht

Soest, den 8 November 1858

In voldoening UEGr: achthb: missieve van den 30 October 1858 no 847 R.P. heb ik onmiddellijk den Medicus et Chirurgijn Doctor dezer gemeente F. Kuijper (zijnde de gemeentearts, JJP) uitgenoodigd den toestand van H.J. Keller, hem persoonlijk genoegzaam bekend, te onderzoeken, en mij verslag zijner bevinding intezenden, waarbij ik hem confidentieel heb medegedeeld de aanleiding van dit van hem verlangd onderzoek.

Het komt mij voor dat dit hierbij gaand

verslag, weinig bevorderlijk zal zijn, voor het doel waartoe hetzelfde gevraagd; ik wensch die geneeskundige verklaring in zijne waarde te laten, doch dat het gebeurde te Utrecht accidenteel zoude zijn geweest, is niet aannemelijk; ik zie en spreek Keller dagelijks, en verklaar bij ondervinding dat de zenuwachtige houding en toestand normaal is, als ook dat ik wel meen te weten dat die toestand niet aan dronkenschap kan worden geweten.

Mijn overtuiging is dat die houding en toestand, hoe dan ook ontstaan, hem voor de behoorlijke waarneming der dienst ongeschikt maakt.

De Burgemeester van Soest,
Pieter Gallenkamp Pels

Verzonden stuk 1858 agenda nr 441

Aan den Heer Minister van justitie te 's Gravenhage

Onderwerp: rijksveldwachters

Soest, den 26 November 1858

Bij Uwer Exc: beschikking van den 29 Januarij 1858 werd de veldwachter dezer gemeente Bastiaan Meeuwis benoemd tot Rijksveldwachter 3e klasse, standplaats Nijkerk/Gelderland.

Herhaaldelijk ben ik, door onderscheidelijke notabele ingezetenen dezer gemeente, uitgenoodigd om, door mijne

tusschenkomst bij uwe Excellentie, zoo mogelijk te bevorderen dat genoemd persoon, die zich als gemeenteveldwachter, bij eene ijverige en naauwgezette pligtsbetrachting, aller achting en welwillendheid had weten te verwerven, ook in zijne betrekking als Rijksveldwachter alhier mogt worden geplaatst.

Zoolang Uwe Excellentie het echter mogt goedvinden den Rijksveldwachter H.J. Keller alhier gevestigd te laten, is het mij toegeschenen dat die tusschenkomst, hoezeer ook door mij verlangd, ongepast althans ontijdig kon worden geacht; nu echter verneemende dat er sprake is van eene verandering der standplaats der laatstgenoemden, neem ik beleefdelijk de vrijheid Uw Excellentie het verlangen en den wensch mijner ingezetenen, die ook de mijne zijn, mede te deelen; bijzonder ook in het belang der dienst zoude ik die verplaatsing wenschelijk achten, daar B.Meeuwis, door zijne plaatselijke kennis, in de gelegenheid is om zijnen opvolger die hulp en bijstand te verleenen, welke in deze volkrijke en aan 2 groote wegen gelegen gemeente, voor de handhaving eener goede politie, wordt vereischt.

De Burgemeester van Soest,
Pieter Gallenkamp Pels

**Ingekomen stuk 1858 -
niet ingeboekt**

Kopie gezonden aan de burgemeester

van Soest.

Aan den Heer Nierstrass, Inspecteur der Politie te 's Gravenhage

Baarn, 27 November 1858

Amice!

Tot mijn genoegen heb ik vernomen dat de Rijksveldwachter Keller, alhier en de te Soest gestationneerd, verplaatst zal worden, dar hij geen zeer geschikt persoon is.

Echter heb ik iemand tot zijn opvolger hooren noemen, die nog minder gewenscht wordt en daarom is het, dat ik U, ook uit naam van mijn Geachten Ambtsgeenoot, den Heer Gallenkamp Pels, burgemeester te Soest, en van vele ingezetenen schrijf, om U te verzoeken, uwen veel vermogenden invloed aan te wenden, dat wij een ijverig en bekwaam man mogten krijgen, en bijzonder gaarne hadden wij den Rijksveldwachter Meeuwis uit Nijkerk terug.

Daar deze hier vroeger geweest is, is zijne bekendheid met personen en landstreek eene groote aanbeveling en is de herinnering aan zijne ijverige en verstandige dienstwaarneming nog levendig.

Bij het ontbreken eener marechaussee is een goede Rijksveldwachter van deze streek, waar de vele doortrekkende personen en ook de ingezetenen een naauw-

keurig toezigt vereischen, van groot belang, en zult gij mij zeer verplichten deze zaak ter harte te willen nemen.

De Burgemeester van Baarn,
J.C.G.C. Laan.

Ingekomen stuk 1859 agenda nr 7

Ministerie van Justitie, 3e afdeeling, nr 144

's Gravenhage, den 6 Januarij 1859

Aan den heer Burgemeester der gemeente Soest

In antwoord op uwe missieve dd 26 November 1858 no 441 heb ik de eer aan UEA mede te deelen, dat aan eene voorgenomene verplaatsing naar elders van den rijksveldwachter Hans Jacob Keller, gestationneerd te Soestdijk geen gevolg zal worden gegeven.

Wat betreft de door UEA verlangde verplaatsing naar Soest van den thans te Nijkerk gestationeerde rijksveldwachter Bastiaan Meeuwis, zal aan dit verlangen niet kunnen worden voldaan, aangezien deze beambte door den buitengewonen ijver, waarmede hij zijne bediening waarneemt, op zijne tegenwoordige standplaats onmisbaar is te achten.

De Minister van justitie,
Namens den Minister,

De Secretaris-Generaal,
De Jonge

Verzonden stuk 1859 agenda nr 112

Onderwerp: Rijksveldwachters

Aan de Hoofdadministrator van het
Regiment Rijdende Artillerie te Leiden

Soest, den 28 Maart 1859

De Rijksveldwachter Hans Jacob Keller alhier gestationeerd, Zwitser van geboorte, heeft, ter verkrijging van het door hem, als zoodanig aangevraagd pensioen, benoodigd zijne geboortacte, die zoo hij zegt, door hem is ingeleverd op den 21 Augustus 1827 bij zijne in dienst treding bij het voormalig regiment Zwitsers van Ziegler no 30, van waar hij op den 5 maart 1829 is overgegaan bij het Regiment Rijdende Artillerie, bij welks administratie, zoo hij meent, die geboorte acte thans nog moet zijn berustende.

Indien dit zoo is, en daartegen geene bezwaren bestaan, verzoek ik UwEdelgestr: namens hem beleefdelijk mij die, ten bedoelden (.....) intezenden.

De Burgemeester van Soest,
Pieter Gallenkamp Pels

Ingekomen stuk 1859 agenda nr 93

Nr 122

Leijden den 1 April 1859

Aan den Heer Burgemeester der
gemeente Soest

We hebben de eer, in antwoord op uw Weledelachtbares missieve van den 28 Maart l.l. no 112 te berigten, dat ingevolge last van het Ministerie van Oorlog d.d. 26 Augustus 1857 nr 10 B, de bewijsstukken der vrijwillig aangeworvenen bij hunne indiensttreding overgelegd, voor zoover zij zich niet meer indienst bevonden, tot en met het jaar 1844 hebben moeten worden vernietigd; zoodat de gevraagde geboorte acte van den gepasporteerden H.J. Keller door ons niet kan gezonden worden.

De Hoofdadministratie van het Regiment Rijdende Artillerie,
De Luitenant-Kolonel,
(w.g. onleesbaar)

De Kapitein Kwartiermeester
J.H.P. Karis

Ingekomen stuk 1859 niet ingeboekt

Ministerie van Justitie 3e Afdeeling
No 114

Aan den Heer Procureur-Generaal, fungerend directeur van politie in Utrecht

Utrecht, den 27 April 1859

In antwoord op uw missieve d.d. 22 Maart l.l. nr 100 heb ik de eer aan Uw edelgetrenge te kennen te geven dat de daarbij ingezonden en hiernevens teruggaan de geneeskundige verklaring betrekkelijk den rijksveldwachter Hans Jacob Keller te Soestdijk niet voldoet aan de vereischten der Wet, zoodat aan dien beambte bij eventueel eervol ontslag, geen pensioen zou kunnen worden verleend (....).

In afwachting (....) geef ik UWEG in overweging om aan dien rijksveldwachter voorloopig te vergunnen geen uniform te dragen aangezien zulks in den toestand, waarin die beambte verkeert, slechts kan strekken tot schandaal bij het publiek.

De Minister van Justitie,
Namens den Minister,
De Secretaris-Generaal
De Jonge

Ingekomen stuk 1859 agenda nr 149

Ag. 21 Mei 1859 nr 4 AZ

Onderwerp: rijksveldwachters

Aan den heer Burgemeester van Soest
Utrecht, den 23 Mei 1859

Ik heb de eer u mede te deelen dat de Rijksveldwachter der 3e klasse Hans Jacob Keller, gestationeerd te Soestdijk, op grond zijner ongeschiktheid tot verdere dienstverrigting, ten gevolge

van lichamelijke ongesteldheid en gebreken, bij beschikking van Zijne Excellentie den Minster van justitie, van den 20 Mei l.l. no 119, 3e afdeeling, met den 31 dezer maand uit genoemde betrekking eervol is ontslagen.

De commissaris des Konings in de provincie Utrecht,
Bij afwezen,
Het lid van Gedeputeerde Staten,
Van Beeck Calkoen

Verzonden stuk 1859 agenda nr 196

Burgemeester en Wethouders van Soest;

Gezien de aanschrijving van de Commissaris des Konings d.d. 23 Mei l.l. No 4 AZ waaruit blijkt dat de rijksveldwachter H.J. Keller, met den 31 dezer maand, uit genoemde betrekking eervol is ontslagen.

Gelet op derzelver besluit van den 19 November 1855 No 4 houdende bepalingen waarop aan genoemde veldwachter tot wederopzeggens toe, is vergund de bewoning van de veldwachterswoning in het Langeind alhier.

Geven bij deze aan genoemde Rijksveldwachter te kennen; dat voornoemde woning, binnen acht dagen na heden, door hem en zijn gezin zal moeten zijn ontruimd.

Soest, den 24 Mei 1859

Burgemeester en Wethouders voor-
noemd,
Pieter Gallenkamp Pels, Burgemeester
T. Smorenborg, Wethouder en Loco-
Secretaris

Met dank aan Gérard Derks te Arnhem
voor het verstrekken van aanvullende
topografische en genealogische infor-
matie.

(slot volgt).

Bronnen

Archief gemeente Soest 1812-1929:

- Inv. nr 1 - notulen van de vergaderingen van burgemeester en wethouders 1851-1875
- Inv.nr 650 - Stukken betreffende de benoeming en ontslag van gemeente- en rijksveldwachters, 1851-1869.
- Inv. nr 116 - ingekomen stukken 1858
- Inv. nr 117 - ingekomen stukken 1859
- Inv. nr 233 - brievenboek verzonden stukken 1855-1859
- Inv. nr 667 - Bevolkingsregister 1850-1860 met toegang daarop, vervaardigd door Wim Routers.
- Inv. nr 1012 - Inschrijvingsregister voor de Nationale Militie 1855-1861

Genealogische bestanden Regionaal Archief Tilburg, met dank aan Theo van Herwijnen, medewerker dienstverlening aldaar.

Internet:

www.genlias.nl

Diverse krijgsgeschiedkundige websites

DE BENDE VAN HEES: GEWELD, HUIJSBRAEKEN EN DIEFTEN

Door Hans Kruiswijk

Soms probeer ik me een voorstelling te maken van het leven in onze omgeving in de 17e en 18e eeuw. Dat is moeilijk vanuit deze tijd met toenemende verstedelijking, files en steeds meer druk om open ruimtes vol te bouwen en te asfalteren. In de 17e eeuw zullen deze streken vooral bestaan hebben uit woeste gronden, heidevelden en verstuiwend zand, terwijl de lagere natte delen zoals het Soester en Hezer veen moeilijk begaanbaar zullen zijn geweest. Ik herinner me een archeologische verkenning door medewerkers van het toenmalige ROB van het industriegebied Fornhese in Den Dolder. Aanleiding voor dat onderzoek was de vondst van een bronzen dolk enkele jaren eerder. In het terrein waar nu de treinen voorbij razen werden sporen gevonden van grafheuvels en een vroeg middeleeuwse boerderij. Er werd zichtbaar hoe zand eeuwen geleden de akkers heeft ondergestoven. In zo'n omgeving van uitgestrekte woeste gronden opereerde van 1654 tot 1661 de Bende van Hees. Historica Florike Egmond verdiepte zich in het fenomeen Nederlandse bendes en schreef in haar publicatie Op het ver-

keerde pad, georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden 1650-1800 over de boeven van Hees.

De periode waarin de Bende van Hees actief was begon enkele jaren na de Vrede van Munster in 1648. Veel ontslagen en gedeserteerde soldaten maakten zich op hun zwerftochten schuldig aan roof en plundering. De Bende van Hees bestond echter niet uit naoorlogse ontslagen soldaten. Het was geen militaire bende. Veel benedeleden waren afkomstig uit families van arbeiders en handwerklieden. Er waren er die op hun veertiende van huis waren weggelopen of opgroeiden in een weeshuis. Ook weduwen van oorlogsslachtoffers sloten zich aan. Allen behoorden tot het armste deel van de samenleving.

Florike Egmond schrijft dat in het laatste jaar dat de bende actief was in een vonnis van het gerecht van Rijnland de roofovervallen werden omschreven als 'het grootste geweld ende huijsbraeken en dieften die in lange sijn gehoort'.

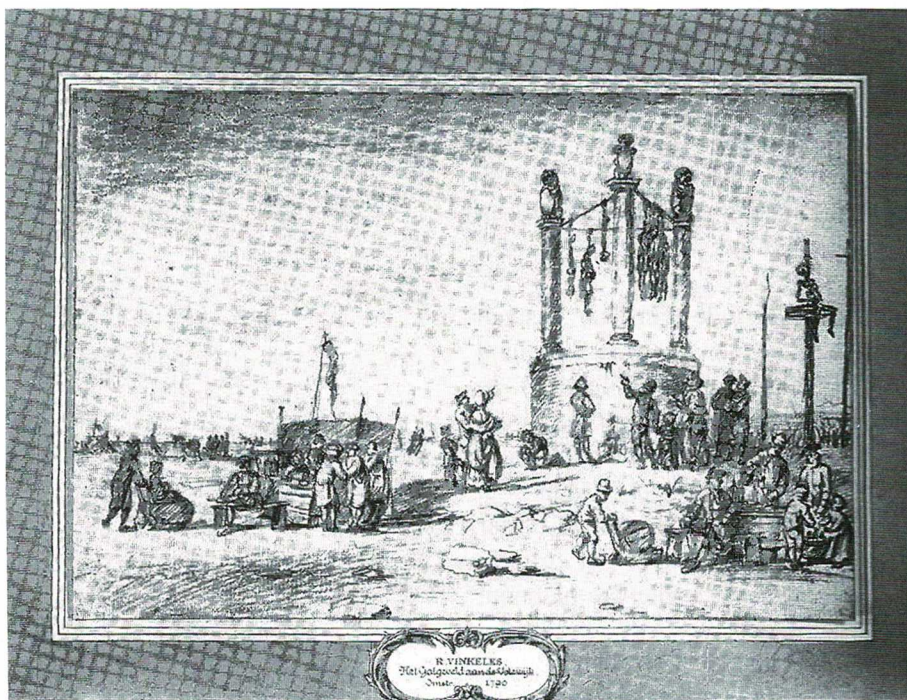
Het gezelschap vormde een uitgebreid netwerk van dieven, inbrekers en hun verwanten en helpers. Van 1655 tot

1661 werden in het Westen van de Republiek zeker vijfenzeventig leden van dit netwerk - mannen en vrouwen - veroordeeld. Leden van de Bende trokken in kleine groepjes van twee tot drie personen rond over het platteland.

Ze beperkten zich niet tot hun directe omgeving. Ook Holland, Zeeland en Gelderland werd 'getrakteerd' op hun activiteiten. Er waren nooit algemene bijeenkomsten van het hele netwerk.

Vader Mees

De roverhoofdman was Mees Rutgers. Hij werd Vader Mees genoemd en woonde in het gehucht Hees, vlakbij Soest. Ook zijn vrouw, herbergier Egbert Kool en zijn vrouw, nog een andere herbergier en een heler woonden in Hees. Hees was met recht het rovershol, waar grote hoeveelheden gestolen goederen werden verdeeld. Hees was voor de Bende strategisch gezien een zeer aantrekkelijke plaats.

Menig bendelid werd opgehangen (Bron: Banditisme in de Franse Tijd door Florike Egmond. Met dank aan uitgeverij Bert Bakker)

Het lag op de grens van de zandgronden die bedekt waren met heide en bossen en de klei van de Eempolder met zijn vlakke en open ruimtes. De boerderijen in het vruchtbare Eemgebied werden beroofd en de bossen en struiken van de hogere gronden boden schuilplaatsen. Maar vooral de verbindingsweg tussen Amersfoort, Utrecht en Amsterdam bood mogelijkheden. Reizigers en handelslieden waren onder handbereik. In Hees werd snode plannen beraamd en de buit verborgen in hooibergen en schuren. Vader Mees hield een haast militaire hiërarchie in stand. Er waren in de Bende een commandeur, een kapitein, een luitenant, een vaandrig, een korporaal, een sergeant; er was zelfs een adelborst. Maar ook een beul ontbrak niet. Die taak werd toebedeeld aan een zekere Hendrik de Mof.

In de eerste periode van haar bestaan stroopten de boeven delen van Zeeland en het zuiden van Zuid-Holland af. In de jaren daarna werd het gebied uitgebreid naar het oosten en noorden. Hees bleef de vaste ontmoetingsplaats van Vader Mees en zijn trawanten. Daar gokten ze, aten en donken ze, ze rustten er uit en maakten nieuwe plannen. Aanvankelijk gebruikten de bendeleden geen geweld, na 1658 werden ze brutaler. De Bende werd steeds professioneler. Sommige leden werden berucht, zoals Platte Thijs, die bekend stond als

‘de Schrik van Noord-Holland’. Na een ‘carrière’ van twintig jaar werd hij in 1652 opgehangen. Ook beroepsinbreker Claes de Wael eindigde aan de galg. Hij werd in 1660 in Gouda opgehangen. De meeste bendeleden waren nog beneden de twintig. Vader Mees noemde ze mijn ‘kinderen’. Uiteindelijk kwam er een einde aan de Bende. Velen werden veroordeeld en een aantal kreeg de doodstraf. In Hees keerde de rust weer.

Bron: Op het verkeerde pad, georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden 1650-1800 door Florike van Egmond. Uitgegeven door Bert Bakker, Amsterdam 1994

SOESTER VERENIGINGEN (DEEL 10)

DE ST. ELISABETHVERENIGING.

Wim de Kam

In discussies over de financiële crisis die de wereld nu in haar greep lijkt te hebben wordt nogal eens een vergelijking gemaakt met de jaren dertig van de vorige eeuw. Het valt buiten het bestek van dit blad om daarop verder in te gaan.

Een kleine vereniging in Soest, die met de gevolgen van de crisis in de jaren dertig van de vorige eeuw voor de minst bedeeden in de samenleving in aanraking kwam was de St.Elisabethvereniging.

Aan deze vereniging, die nu niet meer bestaat, althans niet meer feitelijk functioneert, zal nu in deze serie over de verenigingen aandacht worden gegeven.

De St.Elisabethvereniging werd opgericht op 12 april 1916 op initiatief van pastoor J.P. Reijmer. Ook het bestuur van de St.Vincentiusvereniging vertegenwoordigd door heren H. van Klooster en J.G. Batenburg speelde een rol bij de oprichting. De pastoor, die in de eerste bijeenkomst tot ere-voorzitter werd benoemd, vestigde in die vergadering er uitdrukkelijk de aandacht op – alsof de aanwezige dames-leden dat nog niet duidelijk was – dat de vereniging hoofdzakelijk tot doel had het bezoeken

en ondersteunen van kraamvrouwen, zieke vrouwen en kinderen.

De eerste presidente van de vereniging, mevr.Bruning, oriënteerde zich op het werk van de nieuw opgerichte vereniging bij een al langer functionerende zustervereniging in Hilversum. Mede op grond hiervan werd tijdens de vergadering van 20 mei 1916 besloten om voor elke kraamvrouw gedurende negen dagen te koken, uit te voeren door het lid van de vereniging dat in de naaste omgeving van de kraamvrouw woonde. Tevens zou dan gegeven worden '1 pond rijst, 20 beschuiten, een half pond vette suiker en 9 kan melk, te verdelen over negen dagen'. Ook zou een pakje worden klaargemaakt bestaande uit '1 vrouwen hemd, 1 laken, 2 kinderhemdjes, 1 nachtjaponnetje, 'n wollen luier, 1 molton luier, 4 witte luiers, 1 tricot borstrokje en 2 bandjes'.

Hoewel volgens de notulen werd gesproken over 'elke kraamvrouw' zal bedoeld zijn 'elke kraamvrouw die zich had aangemeld', want uit de daarop volgende bestuursverslagen kan worden afgeleid dat zij die bedeed wensten te worden zich 3 maanden van tevoren

dienden aan te melden. Met de legendarische vroedvrouw mej. V.d. Werff werd gesproken over de aanmelding van de gezinnen.

Op 3 januari 1917 werd een naaikrans opgericht bestaande uit jonge dames met de taak voor arme gezinnen kledingstukken te vervaardigen. De bestuursleden van de vereniging moesten om beurten de naaikrans, die maandelijks bij elkaar kwam, bijwonen. In een later stadium moest men zelf het naaiwerk verrichten. Uit het eerste jaarverslag (uitgebracht 24 april 1917) blijkt o.a. het volgende: 'Het aantal bezochte gezinnen bedroeg 22. Aan deze gezinnen werden verstrekt: 609 liters melk, één kg vleesch, 3 kg. Rijst 1 kg suiker, 120 beschuiten, 1 flesch wijn, 9 vrouwen hemden, 9 lakens 17 kinderhemdjes, 12 nachtjaponnetjes, 64 luiers 10 borstrokjes en 18 navelbandjes'.

Aan het slot van het jaarverslag schreef desecretaresse(mevr.M.A.J.Benschop): 'De Goede God zal alle weldoeners voor dit liefdewerk ongetwijfeld ruimschoots zegenen'. Wellicht dat het vertrouwen daarop mede gebaseerd was op de mededeling van de pastoor (blijkens verslag van 20 oktober 1916) dat er voor de leden die goede werken ten bate van de vereniging verrichten 60 dagen aflaten te verdienen waren.

In het eerste jaar van haar bestaan werd het bestuur van de vereniging ook nog verrast met een schilderij, vervaardigd

door een ingekwartierde militair, waarop een voorstelling werd gegeven van de Elisabethvereniging met de naamlijst der leden. Waar zou dat schilderij gebleven zijn? In het tweede jaarverslag maakt de secretaresse melding van de dank der armen en schreef ze: 'Dien dank breng ik namens de armen aan de weldoeners over en ongetwijfeld zal de goede God de gebeden verhoren die door de armen voor hunne weldoeners gestort zijn'. Een voorzichtige klacht werd in het jaarverslag geuit over de geestelijkheid die in het betreffende jaar geen enkele vergadering van de vereniging had bijgewoond.

Als we 10 jaar verder in de notulen bladeren kunnen we constateren dat er soms kritisch werd gekeken naar de verzoeken en dat er blijkbaar ook een nogal strikte scheiding bestond in de taken van de instellingen die zich met armenzorg bezighielden. In het verslag

van 22 maart 1927 staat dat iemand een verzoek heeft ingediend bij de Vincen-tiusvereniging om schoenen en kousen. De schoenen kreeg ze van Vincentius maar voor de kousen werd ze verwezen naar de Elisabethvereniging. Het bestuur van de Elisabeth wees het ver-zoek echter af want vond dit iets voor het armbestuur. Even verder in 1927 kan uit de notulen worden afgeleid dat een verzoek van een weduwe om melk voor haar gezin werd afgewezen omdat geconstateerd was dat al anderhalve li-ter melk per dag werd gegeven door de Vincentiusvereniging. De dames van het bestuur besloten dat het beter was dat ze tweemaal per week een halve kilo soepvlees en been kregen. Het verzoek was ook gericht aan de St.Vincentius en het armbestuur. De brief werd volgens het verslag 'eenvoudig als een bedel-brief opzij gelegd'.

In 1928 werd het koperen bestaan van de vereniging gevierd met een feest-avond waarbij ook de mannen van de St.Vincentius waren uitgenodigd en er was een plechtige hoogmis 'waar in een predikatie door de pastoor welke de harten der parochianen zo wist te tref-fen dat de daarop gehouden collecte door de Sint Vincentianen verre de ver-wachting overtrof'. De opbrengst kon in het daarop volgende jaar goed gebruikt worden want de nood door de strenge winter van 1929 was extra hoog. In de loop van de jaren dertig nam blijkens

de verslagen het aantal bezoeken en gezinnen dat ondersteuning nodig had toe, hetgeen mede valt af te leiden uit het aantal verstrekte liters melk. En dat had dan alleen nog maar betrekking op deze Elisabethvereniging want er was in 1931 nog een Elisabethvereniging opgericht in de parochie Soestdijk. Ge-gevens over die tweede vereniging zijn onbekend. Bij de toenemende vraag om hulp bleef men echter wel recht in de leer want een verzoek van een familie aan het Oude Grachtje om melk te ver-strekken aan een zieke man werd afge-wezen want 'doch kunnen wij niet hel-pen daar onze vereniging alleen voor vrouwen is'.

In het jaarverslag over 1937 werd een oproep gedaan aan de pastoor om weer eens te preken over de St. Elisabethver-ening. Met een enigszins jaloerse ondertoon werd opgemerkt dat over St.Vincentius wel werd gepreekt en dat die preek bij de collecte altijd veel op-leverde.

In 1938 werd besloten een vaandel te vervaardigen. Dat werd gemaakt door de secretaresse, mevr.v.d.Breemer-v.d. Laer, en ingewijd op 27 april 1941. Het vaandel (zie foto) hangt thans in het museum Oud Soest in de vaandelgang. In het jaarverslag van 1940 werd op-gemerkt dat de uitgaven voor kraam-vrouwen belangrijk waren verminderd. Daarna volgde de opmerking: 'De tijds-omstandigheden zullen hieraan niet

vreemd zijn". Je denkt dan onmiddellijk aan het uitbreken van de oorlog, maar er lijkt toch een andere reden te zijn. Volgens het verslag moesten minder gezinnen een beroep doen op hulp omdat ze weer inkomsten verdienen met werk en de hulp niet meer nodig hadden. Economisch gezien ging het dus inmiddels beter met Nederland. In 1941 werd het 25 jarig bestaan van de vereniging gevierd. In een speciale terugblik op 25 jaar maakte de secretaresse o.a. gewag van onderstaande ervaringen.

Uit het verslag van de secretaresse bleek dat gedurende de 25 jaar in totaal 25 dames tot de vereniging als lid waren toegetreden. Het gemiddelde aantal leden in een jaar was beduidend lager. Na het zilveren jubileum moest het werk van de vereniging op last van de bezetter worden gestaakt. Dat blijkt uit een verslag opgemaakt in januari 1946. Daarin staat ook het volgende: 'Dat wij in die jaren van onderdrukking niet geheel stil hebben gezeten en in het geheim nog een en ander hebben kunnen doen bewijst het volgende: In die jaren hebben we ongeveer 16 x vergaderd. Juffr... Ontving een pakje plus 3 l melk. Juffr... flanelletjes voor de kinderen en 20 l melk. Julia... 228 l melk en 16 maal een half pond soepvleesh. Juffr... een pakje en 29 liter melk. Juffr... 61 liter melk en een pakje.(en zo gaat het nog een tijdje door).Waarom in het verslag

steeds wordt gesproken over 'juffrouw' is niet geheel duidelijk. Misschien ging het om ongetrouwde vrouwen (de leden van de vereniging waren uitdrukkelijk geïnstrueerd in het verleden hoe om te gaan met onwettige geboorten!), maar het kan ook gewoon verband hebben gehouden met de nog jonge leeftijd van de vrouwen. Aan het slot van het verslag van januari 1946 werd de hoop uitgesproken dat evenals voor de oorlog weer volle aandacht aan het werk van de Elisabethvereniging zou kunnen worden besteed.

Daarna volgen er in het notulenboek echter nog slechts 2 verslagen, tw. van 26 maart 1946 en 22 september 1948. Vermoedelijk is de vereniging daarna in stilte ter ziele gegaan. De omstandigheden waren dan ook drastisch veranderd. Er kwam Marshallhulp, er was volop werk aan de winkel en weinig werkloosheid. Bovendien werden de sociale voorzieningen beter. De overheid trok de armenzorg steeds meer naar zich toe. De gegoede dames moesten na die tijd op andere wijze aan hun trekken zien te komen bij het verkrijgen van zieleheil als gevolg van het verrichten van goede werken.

Wellicht echter hebben ze ontdekt dat voor zieleheil slechts geldt het adagium: solo gratia, hetgeen overigens niets af doet aan het goede werk dat ze met toewijding hebben verricht.

De leden van de Historische Vereniging Soest werken in een aantal werkgroepen om onderzoek te doen en gegevens vast te leggen. Voor nadere informatie kunt u met de contactpersonen overleggen, te weten:

Wergroep:

Archeologie	: de heer J. van der Putten,	06 27030981
Genealogie	: de heer W. Routers, routers@wanadoo.nl	035-6010169
Mondelinge geschiedenis	: de heer W.P. de Kam, wim.de.kam@wolmail.nl	035-5880048

Contact Gemeentelijke Monumentencommissie	: de heer H. Gerth,	035-6016635
Contact Museum Oud Soest	: de heer W.P. de Kam, wim.de.kam@wolmail.nl	035-5880048

De contributie per jaar	€ 20,- voor leden in Nederland
	€ 25,- voor leden in het buitenland
	€ 35,- voor het bedrijfsleven

Betaling contributie op rekeningnummer 3599.02.235

Betaling bijzondere evenementen op rekeningnummer 3159.91.720

Losse nummers	: Verkrijgbaar bij de secretaris.
	Leden € 2,50
	Niet-leden € 5,00

INHOUDSOPGAVE WINTERNUMMER 2008/2009

	Blz.
Bij de jaarwisseling	1
De Geschiedenis van boerderij Gagelgat en zijn eigenaren en bewoners	3
De ene veldwachter is de andere niet... (Deel 1)	21
De bende van Hees: Geweld, Huijsbraecken en dieften	34
Soester verenigingen: De St. Elisabethvereniging (Deel 10)	37

